

15 березня на державному рівні відзначимо 80-річчя як із дня проголошення незалежності Карпатської України, так і з початку вторгнення угорських військ на її територію, що врешті призвело до втрати горянми своєї самостійної держави.

В Івано-Франківському обласному державному архіві віднайдено частину документів польською мовою слідчого управління воєводської комендатури Польської держави в Станиславові з переліками осіб, затриманих на території Станиславського воєводства, які перетнули нелегально польсько-чехословацький кордон з метою прибуття на терени Карпатської України і вступу до збройних сил новоствореної суверенної республіки, або ж намагалися це зробити, а також інші документи з цього питання.

Перекладено 62 аркуші зі списками 264 добровольців, з них 147 – від нашої області, 105 – зі Львівщини, дев'ятеро – з Тернопілля, двоє – з Волині. У списках зазначено прізвища й імена цих осіб, дати їх народження, імена батька і матері та з яких вони домівок, місця їх проживання, належність до віри, професію, дату арешту і дату вибуття з місця проживання. Також вказано їхні прикмети, належність до ОУН. У деяких документах текст пошкоджено і тому прізвища осіб можуть бути перекладені не точно. Слід зазначити, що майже усі добровольці були греко-католиками.

Маємо намір опублікувати зазначені списки для широкого ознайомлення громадськості з героїчними сторінками нашої історії, з'ясування долі добровольців, уточнення даних про тих, хто виборював нашу незалежність у лавах «Карпатської Січі» – організації народної оборони Карпатської України, яку було офіційно створено 9 листопада 1938 року з допомогою ОУН і яка на початок війни з угорцями налічувала близько двох тисяч воїнів.

Архівні документи, які зібрани українські науковці, зокрема кандидат історичних наук Олександр Пагіря, свідчать, що у жовтні-листопаді 1938 року польські та угорські військові штаби засиляли через кордон на Закарпаття своїх військовослужбовців, які «працювали» під прикриттям диверсантів і терористів для здійснення актів диверсії та саботажу для зрушення місцевого населення з метою приєднання Карпатської України до складу Угорщини.

Спільно з офіційною угорською владою польська влада організувала диверсійну операцію «Лом», що мала призвести до ліквідації Карпатської України. Диверсійні акції мали допомогти ліквідувати осередки українських громадських організацій, державних установ і гарнізонів Карпатської Січі.

Під тиском міжнародної спільноти зазначену операцію наприкінці 1938 року було

згорнуто, однак у польському зовнішньополітичному відомстві вважали, що коли Угорщина не виявить рішучості в карпато-українському питанні, то Польща сама візьметься за його вирішення.

Вторгнення угорської армії в Карпатську Україну відбулося за згодою Гітлера в ніч

утримання кордону для допомоги угорським підрозділам закінчена. Друга фаза – ліквідація української справи на [Підкарпатській] Русі триватиме довше, доки угорці цілковито не опанують терен. В ході знищення угорцями активних українських елементів очікується втеча

раїнськими істориками та краєзнавцями, 17 березня 1939-го полонених карпатських січовиків-галичан під угорським військовим конвоем у складі 7–8 колон по 70–80 чоловік було відправлено із табору у Кривий та тюрми у Тячеві до Верецького перевалу та передано польським прикордонникам, які у двох місцях за 1,5–2 км від лінії кордону між селами Верб'яз та Нова Ростока та між Петросовцею, Жупанами й Лазами розстріляли близько 500–600 галичан-січовиків. Іншу групу галичан – 14 осіб – розстріляли польські прикордонники на Татарському (Яблуніцькому) перевалі поблизу с. Ясіня 23 березня 1939 р. Наприкінці ж квітня того самого року на Ужоцькому перевалі польські військові розстріляли ще 60 січовиків, яких угорці конвоювали з концтабору Ворюлопош до кордону з Польщею.

Поляки раділи з того, що за короткий час було знищено Карпатську Україну і її військо, і не знали, що вже 3 квітня 1939 р. Гітлер віддав наказ готуватися до нападу на Польщу, а 1 вересня за домовленістю зі Сталіним напав на неї. СРСР вдерся на територію Польщі 17 вересня і уже 28 вересня між СРСР і Німеччиною було підписано договір про дружбу, що підтверджував раніше досягнуті угоди про поділ Польщі. Того ж дня у Бресті відбувся військовий парад радянських і німецьких військ на відзначення спільної блискавичної перемоги над Польщею.

Автори статті вважають, що для кожної нації Друга світова війна починалася в різні періоди. Для поляків – 1 вересня 1939 року, для москвитів – 22 червня 1941-го, а для нас, українців, – 15 березня 1939 року, коли угорські війська за підтримки гітлерівської Німеччини напали на Карпатську Україну.

Торік, 18 грудня, Верховна Рада України ухвалила постанову про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв 2019-го, в якій крім 80-х роковин від дня проголошення незалежності Карпатської України, передбачено відзначити 1 вересня цього року й таку саму ювілейну річницю початку Другої світової війни, посилавшись на дату нападу нацистської Німеччини на Польщу.

Але маємо велику надію, що науковці детальніше дослідять зазначений період нашої історії, що сприятиме відзначенню на державному рівні початку Другої світової на українських землях і героїчного чину українців, а зокрема й галичан у боротьбі за свою незалежність, саме в березні, коли угорці задушили самостійну державу закарпатських горян, а також дадуть політичну оцінку злочинним діям представників тодішньої влади і військовим Угорщини, Польщі, Німеччини, Румунії, Росії, які призвели до масового знищення захисників Карпатської України.

Ярема ПЕТРІВ, Андрій ДЕРКАЧ.

Продовження теми - на стор. 18-19.

100-річчя державності У ЛАВАХ «КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ»

ПЛАКАТ ЧАСІВ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

з 14 на 15 березня 1939 року. Слід зазначити, що уряд Угорщини у 1939-му приєднався до Антикомінтернівського пакту, що був відкритим військовим союзом Німеччини, Італії та Японії.

За день до початку атаки угорських військових міністр закордонних справ Юзеф Бек у польському сенаті оголосив, що Варшава підтримує Угорщину в її діях, спрямованих на «повернення Закарпаття».

У ніч на 15 березня 1939 року за наказом інспектора польських збройних сил маршала Едварда Ридз-Сміглого було створено польську оперативну групу «D» у півтори піхотні дивізії, підсилену кавалерією, бронетехнікою та артилерією, під командуванням генерала Мечислава Борухи-Спеховича. Вона мала на меті завдати відступу відділів Карпатської Січі на території Галичини.

Загальну оцінку польською стороною підсумків угорської операції з окупації території Карпатської України дав інспектор польської армії генерал Казімеж Фабриці у донесенні на адресу головного штабу Війська Польського 17 березня 1939 року: «Вважаю, що справа можливого

цих останніх через кордон. Головним завданням стане їх ліквідація».

Новопризначений польський консул у Братиславі Мечислав Халупчинський 18 березня 1939 року доносив у Варшаву: «...Ознайомившись із територією, вважаю за потрібне порекомендувати Угорщині провести блискавичну деукраїнізацію Підкарпатської Русі без надання розголосу цій акції. «Чистка» повинна здійснюватися під виглядом звільнення краю від комуністичного елемента. Поняття «українець» повинно бути заборонене секретним циркуляром, щоби запобігти публічності цієї справи...».

Під час окупації Карпатської України угорська сторона не зважала на права українських військовополонених, розглядаючи січовиків суто як бандитів чи терористів. У ході наступу угорські військові (гонведи) часто без будь-якого суду і слідства розстрілювали захоплених у полон січовиків та їхніх командирів, а поранених добивали, викидаючи їх із зав'язаними кочим дротом руками у Тису.

Частина полонених добровольців, які були втікачами з Польщі, гонведи на кордоні передавали польській поліції та підрозділам польського корпусу охорони прикордоння (КОП) і там спільно їх знищували.

Як стверджує О. Пагіря, розстріли галицьких січовиків на трьох карпатських перевалах (Верецькому, Татарському (нині Яблуніцькому) та Ужоцькому), здійснені КОПівцями та поліцією спільно з угорськими жандармами, гонведами і терористами у березні-квітні 1939 року, необхідно трактувати як військові злочини, оскільки офіційна Варшава нехтувала фундаментальними засадами Гаазької конвенції про права військовополонених – членів Національної оборони Карпатської України. Цей акт став також грубим порушенням конституційних прав польських громадян, утікачів із так званої Східної Малопольщі, яких, повторимо, без жодного суду і слідства, всупереч польському національному законодавству, було страчено на згаданих перевалах.

За усіма свідченнями, зібраними ук-

Галицька старовина

Час виникнення Галича й далі інтригує дослідників

Дослідження історії Давнього Галича, особливо його появи, не припиняється уже ось два століття. Уже вчені XIX ст., зокрема Т. Земенський, О. Партицький та інші, на основі аналізу історичних джерел датували виникнення міста Галича III століттям н. е. – близько 246 року, пов'язуючи це з часом битви біля Галича германців – остготів і гепедів, про що наголошував у своєму творі «Гетика» готський літописець VI ст. н. е. Йордан.

Реальні ж археологічні дослідження було розпочато в середині XIX століття львівськими дослідниками І. Петрушевичем та І. Шараневичем, які виявили давньогалицькі храми, визначи-

ли місце розташування столиці Галицького князівства, розпочали фахові історичні та археологічні дослідження. Наступний дослідник Галича – історик О. Чоловський намагався визначити центр Давнього Галича і його культурно-християнську культову споруду Успенський собор, який заклав князь Ярослав Галицький.

Далі Галич досліджували Й. Пеленський, Л. Чачковський, Я. Хмільовський та Я. Пастернак. Завдяки цим дослідникам, передусім археологові Я. Пастернаку в 30-40-х рр. XX ст., було відтворено топографію Давнього Галича, відкрито і досліджено рештки Успенського собору.

У 50-80-х роках XX ст. дослідники В. Грабовецький, В.

Довженко, В. Гончаров, М. Каргер і О. Іоанісян відкрили нові житлові, виробничі і побутові об'єкти Галича. Вони вивчали монументальні споруди церковної архітектури Галича. Археолог В. Ауліх у 1969 році дослідив дитинець Давнього Галича на крилоському пагорбі над річкою Луквою. Надалі експедиція археолога В. Ауліха, архітектора Ю. Лукомського відкрила об'єкти монументальної архітектури. В цей же час археолог Б. Томенчук дослідив околиці Давнього Галича.

Значні роботи з дослідження Галича проведено на Замковій горі наприкінці 90-х років XX ст. Дослідники В. Івановський, Ю. Лукомський, В. Оприск за учас-

ттю М. Рожка відкрили на території Давнього Галича об'єкти матеріали XI, XII та XIII століть. В цей же час дослідники Б. Томенчук, В. Баран, І. Кочкін, І. Коваль зі студентами-істориками Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка проводили дослідження як у дитинці Галича, так і на «Галичиній Могили», яка датується Х ст. н. е. Завдяки зв'язі івано-франківського вченого професора-мистецтвознавця М. Фіголя та його учнів «Галичину Могили» було реконструйовано.

Сучасні дослідники В. Баран, Б. Томенчук, В. Петрик, Ю. Лукомський, І. Коваль, Л. Мацкевий, І. Кочкін, В. Оприск, О. Головка та інші передусім свої-

ми археологічними дослідженнями досить добре дослідили матеріальну та релігійно-християнську культуру Давнього Галича, наблизилися впритул до з'ясування питання зародження та становлення Галича як давнього європейського міста. Підсумовуючи сучасні археологічні дослідження Давнього Галича до 1120-ліття міста, визначний дослідник Галича археолог В. Баран у статті «Давній Галич у світлі археології» наголошує: «Дослідження давнього Галича упродовж двох століть не втратили своєї актуальності».

Віктор ІДЗЬО.

Доктор історичних наук, професор, академік, директор Інституту Східної Європи.